

Ա Ր Ե Ի Մ Ո Ի Տ Ք

ԱՐՁԱԳԱՆԳ ԵՒՐԱԳԱՅԻ ՎՈՒՍԱԻՈՐՈՒԹԵԱՆ.

Ա. Տար. 10-րդ. 28. Հասարակի անկողնի անդամ, Երևանի Երանցի Երանցի : Կառավար. — Քաղաք, Արգոյ Վարդապետ, 22, rue de Fleurus, 1650 Սեպտեմբեր 25.
— Գոյիս, Արգոյ Բ. Մկրտչեան. — Իգմիս, Արգոյ Բ. Մկրտչեան. — Երևան, Սեպտեմբեր 25. Կառավար. Երանցի :

ԱՆՅՈՒՆԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ ԿԱՅՈՒՆԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ.

Նախորդին Կ վերանայնալու մեծ օրինակ տալու ընդհանուր անկողնաւորութիւն շնորհեալ թաղաքաւորան յանձնարարութիւն : Միանամուտ պատճիւր էր և միանամուտ ևս կ'առնուէր իր վճիռները որք յիսուն հազարի չափ անձեր հաշիւներով, ներու տարիս էին : Այս բազմութիւնէ մէկ մասը արդէն Ֆրանսա մըտնելու, արտօնութիւն ընդունելու էր մասնաւոր Թէ-տիւնով : Միւս մասը սե հազիւ ներքի կը գտնուէր և չճանձ տեղը կը ծաղալի վիշակաւ պատանքով : Երրորդ մասը միայն հաշիւները պիտի տեսնէ և արտօնութիւն ուրախութեան տակ միայն կը պիտի գտնուէր : Իսկ զի իր սէրը անքիծ ու հաւատարիմ մնաց այնպիսի բաժնի մը մէջ որ երկրապիւն գոյիսը մը կընայ սեպտեմբեր տակ միայն կը պիտի տեսնուէր :

Երկու բան նշանակելի են այս անկողնաւորութեան մէջ : Նախ այն որ՝ յանձնարարը այս վճիռով զգուշիւ կը արբուէր, և իր անհեղափոխ միայն Թէ-տիւն կը պիտի տեսնուէր : Արտօնութիւն արտօնութիւն տալով ինչ էր նէ այն կը մնայ. ոչ իր պատիւը և ոչ իր մարդու իրաւունքը մնալ մը կը կրեն : Ենչդէս հաշիւներէն բաժնի ու կէս մը կը յայտնէ, զիւրեքը իրեն յիստաւորաւ կը սեպուին : Անկողնաւորութիւնը ուրեմն կ'ենթադրէ անհետութիւն այն տակ իստութիւններու որք այս զիւրեքէ հաշիւ ի գործ գրուեցան : Երկրորդ այն որ՝ ժողովուրդի մը մէջ բանութիւնը ուստիւն երեւոյթ մ'է և ոչ յարստե սրէնք : Նեղ տակ կընայ ծառայել և, ի հարկին, խառնութիւնը գտնել, բայց անհետարին է որ իրեն հիմն ընկերութեան արտօն և գործ ածուի : Սրէնքի և ազատութեան միայն միայն կը հիմնուի ընկերութեան կարգաւոր

վիճակ մը : Բանութիւնը երկար կեանք չ'ունի այն պատանաւոր որ տառապանքին է : Ստատիստիկան շունչը կը նմանի բնութեան մրրիկի, որ ե՞թէ շուտով չ'անցնի նետութիւն ունի տակ և թշուառութիւն, մահ և բեկոր..... :

Նախորդին Կ իր պատանութիւնը կանգնելու և Ֆրանսայի նոր կարգ ու օրէնք տալու մասնակի բաժնի և Ազատութիւնը ընկերութեան ընկերն պատկն է : Արտօն որ այս ընկեր չ'էր հաստատուէր, որքան որ բազմութեան յոյսը կը շարժէր զայն, և ներքին Թէ-տիւն կը խրատէին, հայտը խառնութիւն սեպուէր ազատութեան տեղը դատարի թողուլ և աշխատել որ նիւթական կարգը արմատ ձգէ Ֆրանսայի մէջ : Այսոր դէպքերը կը յայտնեն որ իր պատանութիւնը վաճակէ մը վախ չ'ունի : Իր քաղաքաւորութեան և խաղաքաւորութեան հետեւութիւնն էր՝ ուրեմն ընդհանուր անկողնաւորութիւն շնորհել տանակին թշուառութիւնը : Նեղ Տէրութեան կողմի օրապիւնքութեան լիարժէք, կրնանք ենթադրել և յայտնել որ ազատութիւնը կայսերական ընկեր պատկեր կը մտնի : Արդէն բոլոր լրագիրներու ներում արտօնուէր և դատարարութիւն և ազատարարութիւն ինկան իրենց վրայէ : Երկրորդ ազատութիւնը կատարեալ է, միայն ազատութիւնը կը տարածուի այսօր, զուցէ վաղը քաղաքական ազատութիւնը ծագի և բերէ այն սիրայի որք որո համար այնքան երեւոյթ ու վսեմ գոյիս կընի և այնքան անձեր մահ, բանտ, արտօն և վիշա կընցին 89 անմահ թաղանձնէ մինչև այսօր : Նախորդին Կ լաւ գիտէ որ բարոյական յաղթութիւն կայ որ Սոյիներինս յաղթութիւնն

աւելի կ'արժէ : Անյիշատիւնը կը զովենք սրտի մտօք, ազատութեան համար ծախ կ'յն զարնենք բերկրալիւր և կ'ըսենք. Յրբ մարդկային սեռի այս վեհ թագուհին նորէն երևի Թիւլլըրիի վրայ, բոլոր ազգք կրնան յոյս և քաջալերութիւն առնուլ որ, օր մը, իրենց ալ այցելութիւն պիտի ընէ : Յիսուն տարիէ ի վեր Ներսիսի քայլը Ֆրանսայի շարժումներու վրայ կը չափուի և իրաւունք կուտայ այն երգին որ Մեծ Ապստամբութեան ժամանակ կ'երգուէր. « Մեր հայրենիքի ճակատագրէ կը կախուի տիեզերքի ճակատագիրը » :

Երգում քաղբի հիմն ի վեր կործանումը հրատարակելէ հետ, աւելորդ չթուի մեզ Պ. Վահաներ երեւելի ճամբորդին կարծիքը յիշել Հայաստանի երկրագործեան վրայ :

« Մինչև հիմակ, կ'ըսէ այս հմուտ անձը, Ներսիսի, Արիւիկէի ու Ասիայի մէջ ինչ ահեղ և նկարագեղ դիրք որ տեսած էի, Հայաստանի այս լեռնային հոյակապ տեսարանին հետ երբեք չ'էն կրնար բաղդատուիլ, և նոյն խիստ Վաւկաս պէտք է որ ետ քաշուի : Այս ահագին լալայի անապատին տեսքը հիմակունէ սաստիկ աւելի պիտի եղած ըլլայ ան աստեղները, երբոր ներքին հրային զօրութիւնները երկրին երեսը շարունակ կը պատուէին, խառնարարներու որոտումը հիմակ ասանկ տխուր մնացած լեռնադաշտին վրայ կը մոռնէր, չորս զին հսկայածն հրաբուխներուն անդունդներէն սև սև շոգոյ սիւներ զուրս կը ժայթքէին, Արարատի բոցերը մշտնջենաւոր ձիւն ու սառոյցը կը մերժէին, և այն անբաւ ու հիմակ սև փրփրի նման սառած լալայի զանգուածը սուրելով, գոռալով, ձխելով լեռն ի վայր գետի պէս կը վաղէր, և բոլոր դաշտը կը դառնար կ'ըլլար մեծամիտ ու փայլուն հրածով մը : Ան հին փառարանը, որմէ հաղարատը տարիներ յառաջ այս տիտանեան ու սրածայր լեռները եղած են, զեռ կենդանի է, և իր գոյութիւնը ցոյց կուտայ յաճախ գետնաշարժերով, ընդերկրեայ բոմբիւններով, և ներսի օդերուն ու շոգիներուն զուրս ելլելու ջանալովը, որոնք խորին անդունդներու մէջ շղթայի զարնուած կը մրմռան :

Հայաստանի այս կողմերը գետնաշարժէ պատճառած աւերները սոսկալի են. Պայազիտին կործանումն ալ տանցմէ կը կարծուի, վասն զի ասիկայ Արարատի ամենէն մօտիկ քաղաքն է : Հոս ամենէն հաստատուն ու հզօր շէնքերն ալ մէկ օրուան ապահով գոյու-

ծին չ'ունին : Քանի մը տարի յառաջ Մահմուտ Բաշային վեհ զղեակը կը զոգոջար, հաստ ու ամուր պատերը պատուեցան փլան, որոնց կործանման թշուղինը հասաւ մինչև այն խոր գերեզմանը, ուր նոյն ձեր բռնաւորը հերմակ փայլուն մարմորներու տակ յաւիտենական քունը կը քնանայ : Բայց այս ներքին վնասաբեր զօրութիւնները հոս ալ ան յառաջուան կատաղութիւնը չ'ունին, որովհետև աւելի խորին անդունդներու մէջ քաշուած են, և լեռները ու երկրիս սնդագած կեղեւը անանկ սաստիկ ուժով անոնց վրայ նստած են՝ որ ալ իրենց բոցերը չ'էն կրնար զոցուած բերանները յառաջուան պէս դիւրաւ ծախել ու զուրս ելլել : Թէպէտ հիմակ ալ այս հրաբխային երկրի վրայ երբեմն երբեմն կրնան զուրս ելլել հրային շոգիներ, ինչպէս 1840ին, կրնան զեռ երկրաշարժներ պատահիլ ու ամբողջ քաղաքներ փլցնել, նաև ժամանակ ժամանակ մասնաւոր հրաշնջութիւններ ալ անկարելի չ'էն, ինչպէս Ամերիկայի հին հրաբուխներու վրայ կը տեսնուի, որոնք դարեւոյթ թմբկէն ու քնանալէն ետև նորէն կ'արթնանան. բայց այս ամէն զէպքերը հազիւ թէ կրնան ըստիլ տկար յիշատակ մը այն սարսափելի երեւոյթներուն, որոնք երբեմն ասանդնոց հրաբորբոք զործարաններէն զուրս ելան : Այն դժոխային հին բերնէն երբեք չ'էն կրնար անանկ լալայի հսկաներ նորէն զուրս ելլել, ինչպէս որ Արարատն է. այն առակաւոր ու մեղի մօռ մնացած ժամանակները, որոնց մէջ ստորերկրեայ հրային զօրութիւնները իրենց զուրս նետած նիւթերը սխալի կերպով մը մինչև ամպերը հանեցին ու հաստատեցին, նաև Հայաստանի սառած հրաբխային երկրին համար ալ անցած գացած են :

Ուրիշ տեղ մը նոյն երեւելի զիտունը կ'ըսէ. « Բայց թողունք բուն բարձր Հայաստանը, ան վերամբարձ ջրաբաշխը, որուն ձիւնեղէն կատարները կեանք ու զոյտութիւն կուտան Նիբրատայ, Նրասխայ, Վուր և ձորիս գետերուն, և դառնանք հիւսիսային արեւելեան սահմանին, Նրասխայ լեռնադաշտերուն, որոնք Վարնոյ, Հասանգալէի ու Թօփրագ գալէի լեռնադաշտէն աւելի խորագոյն և աւելի լայնատարած են : Հոս բովանդակ տարբեր հրաբխային կաղմութիւններու կը հանդիպինք, և կը տեսնենք անանկ մէկ Նիւստեան ժրութիւն մը, որ խիստ երկայն տառն տեսած և մինչև վերջի դարերը հասած է : Երբոր մարդ Տիատինի նեղ հովիտը թող տալով՝ Պայազիտի ընդարձակ լեռնադաշտը կ'ելլէ, կ'աւելի կը մնայ տեսակ մը սև աղտոտ ու փրփրաւոր քարի վրայ, որն որ ձոյլ ձոյլ ու հատոր հատոր զիղուած է և հոնտեղաց լայնատարած կիրը կը ծածկէ :

Աս սևակեանց աղտը ու փրփուրն ան ճշմարիտ լալայի հոսանքին վերջին ծայրերն են, որն որ ճանաչողական լեռնէն վաղած է զէպ ի դաշտ : Մարդ Հայաստ-

նոյն խնդիրն զբաղեցաւ, և իր գիրքը այնպիսի հետաքրքրութիւն կը պատճառէ հիմա Ֆրանսայի մէջ որ արդէն չորս տիպ ունի : Պ. Միշլէ, Ֆրանսայի պատմութեան երեւելի հեղինակը, Քօլէժ աը Ֆրանսայի վաղեմի դասաւորուն, պատմական փոշին թողնել և սիրոյ թելին վրայ ծռել իր հասակին մէջ, այս դարմանալի կ'երեւի շատերուն, որք սէրը զուարճութեան հետ կը շփոթեն և հազիւ թէ մէկ երկու բնական իմաստն խաղալու կ'երևն : Այս նոյն ինքն Միշլէ իր արծաթի մագնիսով և ծանր հատուածով : Չարմացողք Միշլէն չ'են հանգնար և ուշ չ'են դնէր այն փոփոխութեան որոն իր վսեմ հանճարը ճանաչող է բանի մը տարիէ ի վեր : Թէպէտ և ծեր՝ Երիտասարդի սիրտ ունի. թէպէտ և խոհեմ (penseur) բանահիւսի նուիրական հուրը կը կրէ : Մերթնութիւն իր զիտու վրայ է բայց ոչ սիրտին մէջ : Պատմագէտ Միշլէն այսօր սիրտն բնագէտ մը կրնայ սեպուիլ, և իր վերջին գիրքերը ամենուն կը յայտնեն որ զիտէ բնութեան ալ զբաղել սրտալիր եռանդով : Դաւագո (Թոլոն) Լեկտրք (Չեռն) ըստած մատակարարը նոր փառք են իր միտքին որ գէպերու անդունդէն մինչև բնութեան գոգը կը տարածուի և իր զօրութիւնը չ'հորտաւնէր, և որ կրնայ գրական ձև ու զարդ տալ այն ճշմարտութիւններուն որք սակաւամիտ խնամողներէն հետեւ տեղ մը չ'են երեւիր :

Միշլէին համար պատմութիւնը յայտնիք է, և հետեւապէս գէպերը պատմել՝ զանոնք կարգաւ յիշելու արհեստ մը չ'կրնար սեպուիլ : Այս կարծիքը որ պատմութեան ուրիշ գէպ մը կ'ուտայ, բնական պատմութեան համար գործադրուելու ատեն անգարն փառաւոր հետեւանքներ ունի. և անա անոր համար է որ իր գիրքերը ձեռքէ ձեռք կը պտտուին և հասարակութիւնէն կ'ընթերցուին :

Երկար ատենէ ի վեր զիտութիւնը զրազիտութիւնէն բաժնուած էր և Միշլէին ձեռքը զանոնք այսօր նորէն կը միացնէ շատ մեծ արհեստով : Իր այս ըրած հաշտութիւնը մէկին և միւսին վրաս չ'ուտայ զոտ՝ երկուքն ալ սիրելի կ'ընէ ուսումնասիրներու, վասն զի այս կերպով զիտութեան հանքը զարդ կ'աւանդ, և զրազիտութեան բովը նոր նիւթեր կ'ընդունի : Այս մտնալու չ'է Միշլէին գիրքը դատելու ատեն :

Ինչ որ պատմութեան և բնական պատմութեան համար ըրաւ Միշլէ, հիմա Սիրոյ համար կը կատարէ և ասոր խնդիրը կ'ուզէ լուծել զիտութեան նայատով : Մէր և գիտութիւն, առջի բերան այս հակասութիւնը մինչև ի ծագը կը տանի դմել, բայց շատ թեթեամիտ ըլլալու է մէկը որ, խորհելէ ետեւ, չ'զգայ մեր դարու հոսանքը և մեր օրերու հակայածն փոփոխութիւնները թէ բարբի, թէ կրօնքի, թէ կեանքի և թէ համոզումի կողմէ : Այս հոսանքին գէպ դնել կը նմանի այն պարզ մըտութեան որ ամանով մը ծովը սլաքալէ կ'ուզէր :

Այս փոփոխութիւնները չ'զգալ, սրտի մտօր անապառք իջնել է, վասն զի հին կարծիքներու գաշտը օրէ օր չորնալու վրայ է և շատ չ'երթար ամուլ փոշերէ ուրիշ բան չ'պիտի տեսնուի հոն : Մէրը, թէպէտ և Աստուած, պէտք է որ զիտութեան մագնիս անցնի օրիսրդի և կիմի գէպերով..... :

Սակայն չ'երեւակայեն ոմանք թէ յիշուած փոփոխութիւնները միշտ ի բարին առաջնորդէր են մարդկային սեռը : Այս ըսել չ'ենք ուղեր : Անուրանալի է որ, ինչպէս կ'ըսէ Միշլէ « Այսքան նիւթական, մտական զարգացումի մէջ, բարոյական զգայութիւնը վար իշու : Ամէն բան առաջ կ'երթայ, կը ծաւալի. մէկ բան կը նուազի, հոգին : »

Միշլէին համոզումն է որ « Սիրոյ և ընտանիքի նորոգումը ամենէ առաջ պէտք է որ կատարուի, որպէս զի միւսները հնարին ըլլան : » Այս առումով՝ իր գրիչին ներքեւ Մէրը բոլորովին կը փոխուի, կը սլաքի, կ'աղմիւնայ և նոր շուքով մը կ'երեւի հասարակութեան աչքին : Իր գիրքը փոխանակ թեթև և դատաւարաւոր կիրքերու արձագանգ ըլլալու, նպատակ կ'ընարէ. « Բարոյական աղատութիւնը ճշմարիտ սիրով (1) : »

Մեզի համար Միշլէ իրաւունք ունի ըսելու թէ « Ընտանիքը կը կրծնի Սիրոյ վրայ և Ընկերութիւնը՝ ընտանիքի վրայ : Ուրեմն սիրոյ խնդիրը ամէն բանէ առաջ կը գտնուի : Հայրենիքը կամ Քաղաքը կը կախուին բարբէ : Աղատութիւնը լոկ բառ մը կ'ըլլար, եթէ գերինք բարքը պահուէր : »

Միշլէն, այսպէս, իր միտքը յայտնելէ ետեւ կսկսի կիմերու բնութիւնը և ընկերական վիճակը, ամուսնութիւնը և անոր վերաբերուած բոլոր խնդիրները և այլն մանր բնէ և իր կարծիքները ի գիր առնուլ : Իր նուրբ զննութիւնը միշտ լաւ չ'ըմբռնէր, իր երկնածու երեւակայութիւնը կը զարտուղի երբեմն և իր գիտութիւնը տեղ տեղ կը սխալի երբ մանաւանդ գործնական խրատներ կը նշանակէ, բայց այս թեթև պակասութիւններու ըով այնպիսի նոր հօրիզոններ կը բանայ մեր աչքին առջև, այնպիսի զուտ աւսիլներու նշոյլ մը կը պաշարէ դմել որ կ'ըմայլինք, կը մնանք և կը համոզուինք թէ անգարն Սիրոյ խնդիրը կ'արժէ մեր խորին ուշադրութիւնը և համակրութիւնը :

Այսպիսի գիրք մը Արեւելքի մէջ չ'իրնար հասկցալի. զիտենք զայս, և ասկէ աւելի չ'ենք ուղեր ըսել : Սակայն անով բանի մը ժամ զուարթանալէն ետեւ չ'ենք կրնոր լսիլ անցնիլ և հրաւերք մը չ'ընել, զայն կարդալու համար, սակաւամիտ ազգայիններու որք Երեսպայի մեղոյրը առնելով չ'զարձան Ասիա : Խորհելու և օգուտ քաղելու նիւթ կայ հոն արեւելեան ժողովուրդներու

(1) L'affranchissement moral par le véritable amour.

ՄԱՆՈՆ ԼԵՍԳՕ.

(Շարունակութիւն. Տես էջ 57. 66. 127.)

Որովհետեւ շուտով Բարիդ դառնալու խօսքը կ'ընէի միշտ և այս միտքով ամեն բոլիւս ոտքի կ'ընէի, հայրս իմացաւ, որ այսպիսի բորբոքած վիճակի մէջ բան մը չպիտի կրնար զիս արգիլել անկէ. անոր համար բարձր սենեակի մը մէջ տարաւ զիս, ուր երկու սպասաւորի պատուիրեց որ աչքերնին վրայէս չկորուսնին: Ինչ ընելս չէի զիտեր. մէկ քառորդ Բարիդ գտնուելու համար բխր անգամ կեանքս տալու պատրաստ էի: Հասկցայ որ զիտաւորութիւնս այսպէս բաց յայտնելով, սենեակէն դուրս ելնելու չպիտի հաւանէին: Պատուհաններէն վար նայեցայ և աչքով բարձրութիւնը չափեցի: Տեսայ որ կարելութիւն չկար այս կերպով հոնկէ խուսիլ. ուստի անուշութեամբ երկու սպասաւորներուն զմեցիս Ներդում երգումի վրայ տուի, որ ԼԵՏ վախճաւորիս չ'ընդդիմէին, կը խոստանայի որ մը զիրենք հարստցնէ: Ազաչեցի, շոյեցի, սպառնացի, բայց այս փորձն ալ անօգուտ եղաւ ինձ: Այն ատեն յուսարեկ ինկայ: Միտքս զրի մեռնիլ և անկողինիս վրայ վրձնուեցայ անկէ կենդանի չհեռանալու կամքով: Բոլոր զիւրերը և հետեւեալ օրը այս վիճակի մէջ անցուցի, և բերում կերակուրը բերանս չզորի:

Ահաօրէն ետե հայրս զիս տեսնելու եկաւ: Անուշ միտքաւորութիւններով վիշտերս մեղմելու զիջաւ աշնճապէս: Այնպիսի արձակ կերպով հրաման ըրաւ կտոր մը բան ոտնելու որ յարգանքով յանձնաւի զայն, խօսքէն չհրէնելու համար: Քանի մը օր անցաւ այսպէս և միշտ անոր ներկայութեան ատեն ու միայն հնազանդելու միտքով կերակուր տուի ես: Անիկա կը շարունակէր անգագար՝ պատճառներ առաջ բերել ինձ զգոնութիւն տալու և անհաւատարիմ Մանօնին դէմ ատելութիւնս գրգռելու համար: Հաւատարմէր որ ալ Մանօնը չէի պատուաւիրեր. կարելի էր արդեօք ուրիշ զգայութիւն մ'ունենալ ամենէն թեթեամիտ և մատնառտ արարածի մը վրայ: Բայց իր կերպարանքը և անոր հոյակապ զիծերը զոր սիրտիս մէջ կը կրէի, բոլիւս մը անկէ չէին տարուեր: Ազգայի որ լաւ եմ. կրնամ մեռնիլ, կ'ըսէի իւրովի, պէտք էր որ ես մեռնէի այսքան ամօթէ և կակիծէ ետե, բայց չպիտի կրնամ մոռնալ ապերախտ Մանօնը թէպէտ և բխր մահով չարչրուիմ:

Հայրս կը դարմանար տեսնելով որ միշտ սաստկապէս սիրահար եմ. զիտէր որ պատուայ սկիզբներ ունիմ և չկասկածելով որ Մանօնի անհաւատարմութիւնը Եպիբեի չ'ընէ զինքը իմ առջև, երեւակայեց թէ՛ իմ հաւատարմութիւնս կը ծագէր ոչ այս մասնաւոր կիրքէ այլ ընդհանուր միտումէ մը կ'ընէրու համար: Այնչափ այս կարծիքով զրաւուեցաւ, որ քնքուշ որդէսիրութիւնէ

շարժած օր մը եկաւ ինծի խօսք բացաւ այս նիւթի վրայ: Ասպէտ, ըսաւ անիկա, մինչև հիմա զիտաւորութիւն ունէի բեղ Մալծայի խաչը կրէի տալու, բայց կը տեսնեմ որ քու միտումներդ այս կողմը չ'են երթար: Տեսքով կ'ընէր կը սիրես. ուստի միտք ունիմ քեզի հաճելի օրիորդ մը բնառել: Մեկնէ ինծի պարզապէս թէ ինչ է քու իղձդ այս մասին մէջ:

Պատասխան տուի թէ՛ այսուհետե կ'ընէրու մէջ տարբերութիւն մը չ'եմ տեսներ և զլիսուս եկած ձունէն ետքը՝ զամենքն ալ հաւատարմապէս կ'ատեն: Ես քեզի այնպիսի մէկը գտնեմ, կրկնեց հայրս ժպտելով, որ Մանօնին նմանի և որ անկէ աւելի հաւատարիմ ըլլի: Ա՛հ, ԼԵՏ ինծի աղեկութիւն ընէ կ'ուզես, նորէն ըսի հօրս, Մանօնը ինձ տալու է: Հաւատարմէր իր, սիրելի հայր, որ զիս չմատնեց. այսպիսի սե և անգուծ վատութիւն ընէ կարող չ'է անիկա: Նենգաւոր տը Պ... զմեզ երեքնիս ալ կը խաբէ: Եթէ զիտնայիք թէ՛ որքան Մանօն քնքուշ և անկեղծ սիրտ ունի, ԼԵՏ ճանչնայիք զուր ևս սիրտի սիրելիք զինքը: Տղայ ես տղայ, կրկնեց հայրս. ինչպէս կրնաս այս աստիճան կուրծալ իր վրայ քեզի ըսածներս լսելէ ետքը: Մանօն իր ձեռքով զընդ մատնեց քու եղբօր: Կը պարտաւորուէիր մոռնալ իր անունը անգամ և զգաստանալով օգուտ քաղել ներս-զամտութիւնէս:

Վրամանայի յայտնապէս որ իրաւունք ունէր. ահա մայր շարժումով մը միայն ես անհաւատարիմ սիրունիս կը սրաշտարանէի: Ափսոս, ըսի վայրկեան մը լսելէ ետե. ստոյգ, կարի ստոյգ է որ խեղճ նիւթ եմ ամենէն վատ նենգութեան մը: Այն, շարունակեցի զայրոյթի արտասուք թափելով, այն կը տեսնեմ որ տղայ եմ: Վիրա-հաւանութիւնս խաբէ իրենց անպատիւ բան մը կ'երեւար, բայց ես զիտեմ ինչ պիտի ընեմ վրէժ առնելու համար: Հայրս ուղեց միտքս իմանալ: Բարիդ սիրտի երթում, ըսի իրեն, կրակի պիտի տամ տը Պ... ին տունը և կ'ընդունի պիտի այրեմ զինքը նենգաւոր Մանօնին հետ: Այս իմ բարկութիւնը հօրս ծիծաղը շարժեց և ատիթ եղաւ որ աւելի խստիւ պահուիմ բանտիս մէջ:

Լման վեց ամիս հոն մնացի, և այս օրերուն մէջ միտումներս քիչ փոփոխութիւն տուին: Ինչ որ կ'զգայի ատելութեան և սիրոյ, յոյսի և անյուսութեան յաջորդութիւն մ'էր: Մանօնը ինչ տեսիլով որ կ'երեւակայէի այն զգայութեամբ կը համակուէի: Երբեմն ամենէն սիրուն օրիորդը կ'երեւէր աչքիս և իղձով կը հալէի անոր երեսը կրկին տեսնելու. երբեմն անսիրտ և նենգաւոր սիրունի մը կարգը կը գնէի զինքը և երդումներ կ'ընէի պատժելու համար միայն ետեէն իյնալու:

Գիրքեր բերին ինձ՝ զորս կարդալով քիչ մը խաղաղութիւն տուի հոգիս: Ուսնելու կրկին անեղր ճաշակ մը ստացայ: Ետքը պիտի իմանար, թէ ինչ օգուտ քա-

շարժումներ կատարի առնելու քան թէ հետաքրքրութիւնս յընկելու համար : Այս կերպով միմեք էրջանիկ չափով լլիմ, կ'ըսէի իւրովի, միմեք բոլոր տէնջերո չափով յազին : Ստոյգ է որ այս ձեռնարկութիւնը միտումներս կարգէ զուրս կ'ողորէր : Բայց այսպիսի իմաստուն կարգադրութիւնէ հոն կ'զգայի որ սիրտս կ'սղասէր տակաւին ուրիշ բան մը, և ամենէն սիրուն միայնութեան մէջ կարօտութիւն մը չ'ունենալու համար պէտք էր որ Մանօնի ընկերութիւնը վայելէի :

Սակայն Թիպէրթ անընդհատ շարունակելով իր այցելութիւնները զիս կազդուրելու համար այն խորհուրդին մէջ որ ինձ տուած էր, պատեհ առիթ մը զտայ միտքս իմ հօր յայտնելու : Ասիկա շիտէ շիտակ ըսաւ ինձ որ զիտաւորութիւնն էր իր սրղիքը ազատ թողուլ վիճակ մը ընտրելու համար, և թէ՛ ինչպէս որ էութիւնս կարգադրեմ, իր խրատներով զիս օգնելէն ուրիշ իրաւունք մը չ'էր բնաւ : Տուած խրատները շատ իմաստութիւն կ'ամփոփէին և աւելի ձեռնարկութիւնս կշռելով ընդունելու կը յորդորէին քան թէ անկէ զգուշացնելու : Վարձատուներու նոր տարին կը մօտէր : Թիպէրթին հետ որոշելի որ մէկ տեղ Սէն Սիլվիսի վանքը մտնեմ, ինքը աստուածաբանութեան ուսումները աւարտելու և ևս դանոնք սկսելու համար : Իր միտքի արմէքը ծանօթ էր թէմական էպիսկոպոսին : Ուստի մեծ օգնութիւն և շատ ընդունեց անորմէ մեր ճամբորդութիւնէն առաջ : Հայրս կարծելով որ զլիսովին կիրքս մարեր է, դժուարութիւն չ'ըրաւ հրաման տալու որ մեկնիմ : Երկուքս Բարիդ հասանք : Եկեղեցականի հագուստը Մալծայի խաչին տեղ բռնեց և փոխանակ ասպետի աբբայ տէկրիէօ անուն առի : Այնքան ուշադիր կ'զբաղէի ուսումի որ կարգէ զուրս յառաջադիմութիւններ ըրի քիչ ամիսի մէջ : Դիշերին մէկ մասը կ'աշխատէի և ցերեկը ընդմէջէն կ'ուսնէր : Անունս այնպէս փառքով ելաւ որ արդէն շատերը զիս կը շնորհատէին հասնելիք աստիճաններու համար, և թէպէտ խնդիր մը չ'էի ըրած, այն կրօնաւորներու կարգը անցայ որք վարձ ընդունելու իրաւունք ունին թեմի մը մէջ : Բարեկաշտութեան կողմէ ալ անհոգութիւն չ'էի ընէր : Երանանքները կատարելու հոսանք ունէի : Թիպէրթ կ'զմայլէր հատալով որ այս ամենը իր ձեռքով կատարուեցաւ, և շատ անգամ տեսայ զինքը որ արտասուք կը թափէր զովիցով դարձս, ինչպէս կ'անուանէր անիկա իմ վիճակիս փոփոխութիւնը :

Չիտեմ որ մարդկային որոշումները փոխուելու ենթակայ են, և այս երբեք զարմանք չ'է տուած ինձ, կիրք մը դանոնք կը ծնի և ուրիշ կիրք մը կը խլէ, կ'արէ : Բայց երբ կը մտածեմ այն նուիրական կիրքերու վրայ որք զիս Սէն Սիլվիսի տարեր էին, և այն ներքին ուրախութեան՝ զոր երկնային շնորհիւ կ'զգայի զանոնք կատարելով, կը սոսկամ կը մնամ թէ ինչպէս զատնէր

ոտքի տակ առնելու կրցայ : Եթէ ստոյգ է որ երկնային նպատակները ամեն բոլորէի մէջ հաւասար են զօրութիւնով կիրքերու ուժին ծնող մեկնութի ինձ ուրեմն որ տեսնեմ թէ ինչ անողոր իշխանութիւն (oscedant) է այն որ մեր վրայ կուգայ, կ'իշնէ, կը յալշտակէ անակնկալ ատեն և կը տանի մեր պարտաւորութիւնէն հեռու առանց կարողութիւն գտնելու փոքր զիմադրութեան և առանց զգալու խիղճին ամենէն թեթեւ խայծը :

Սիրոյ ձեռքէն բոլորովին ազատուած կը կարծէի զիս : Ինձ այնպէս կը թուէր որ սուրբ Օգոստինոսի զիրքէն մէկ երես ընթեռնուլ կամ քառորդ մը քրիստոնէի խորհուրդով համակուիլ՝ աւելի ընտրելի պիտի սեպէի զգայարաններու բոլոր զուարճութիւններէն նսն : Երբ ասոնք Մանօնէ շնորհակէին ինձ, սակայն սե բոլորէ մը բաւական չէաւ զիս վիճին մէջ զլորելու, և անկումս անբուժելի հարուած առաւ այս անգամ, վասն զի մէկէ ի մէկ վերստին գտնուելով այն խորութեան մէջ ուրկէ ելեր էի՝ նոր խնեշութիւնները, ուր ինկայ, վիճին յատակը տարին զիս :

ԱՊԼ. ԲԲԼ.ՎՕ.

ԱԶԴ.

Կը փութանք ազդ տանել հասարակութեան որ Արեւմտաքին Պօլսի զործակալութիւնը յանձնուեցաւ մեծարգոյ Թ. Մելիքեանի, որ Նաբօլիի տէրութեան դեսպանատունին ծարգման է : Հոն կը գտնուի նաև իր զրատունը ուր ստորագրողը կը հրաւիրուին երթալ և մեր հանդէսին վերաբերուած ամեն տեղեկութիւնները տանուլ :

Արեւմտաքին 17 թիւին մէջ (Երես 133, էջ 45) վրէպ մը ստորդէր է : Պարտատէր բառին տեղ պէտք է որ ընթերցուի պարտաւոր :

Համարատու Տրէգր.

Ի ԲԱՐԻԶ, ԱՐԱՄԵԱՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ.

Paris.—Typographie Arménienne Walder, rue Bonaparte 44.